

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพปัจจุบันที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศได้ก่อให้เกิดปัญหาเดือดร้อนรำคาญอันเนื่องมาจากสารพิษ เสียง และฝุ่นละอองตามเมืองใหญ่ๆ และมีความรุนแรงต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งทางด้านพาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม แหล่งกำเนิดที่สำคัญของสารพิษและมลพิษดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม และการประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ จำนวน 130 ประเภท ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 จากการสำรวจปัญหาเหตุเดือดร้อนรำคาญของกรมอนามัยในช่วงระหว่างปี 2535 - 2539 และจากการสัมมนาเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสำนักงานเขตกรุงเทพมหานคร 38 แห่ง และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเหตุเดือดร้อนรำคาญที่เกิดจากสถานประกอบการโดยวิธีการใช้เกณฑ์ที่มีหลายรูปแบบ (Multicriteria Model) เมื่อปี 2539 พบว่า สถานประกอบการ ระเบิด การไม่ และปนหินด้วยเครื่องจักร เป็นส่วนสำคัญทำให้เกิดปัญหาเดือดร้อนรำคาญจากมลพิษ ได้แก่ กลิ่น ฝุ่นละออง และเสียงดัง ซึ่งมลพิษเหล่านี้จะฟุ้งกระจายออกสู่บรรยากาศนอกสถานประกอบการ ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงได้รับความเดือดร้อนรำคาญจนเป็นอันตรายแก่สุขภาพได้ (สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข, 2545)

โรงไม่หินในประเทศไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 622 โรงงาน ภาคเหนือ 122 โรงงาน (สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, 2535) จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีเหมืองแร่จำนวน 7 เหมือง สัมปทานจำนวน 13 แปลง เปิดทำการเหมือง 11 แปลง ทำให้จังหวัดมีรายได้จากค่าภาคหลวงแร่และรายได้เบ็ดเตล็ด รวมทั้งสิ้น 990,324.72 บาทโดยแร่ธาตุที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ผลิต ได้แก่ แร่ฟลูออไรด์ แร่แบไรต์ แร่หินอุตสาหกรรมเพื่อการก่อสร้าง และแร่เฟลด์สปาร์ (อุตสาหกรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2545) แม้ว่าเหมืองแร่จะเหลือน้อยก็ตาม แต่ยังมีผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียงและสิ่งแวดล้อมทั้งในทางบวกและทางลบ โดยเหมืองแร่หลายแห่งปล่อยน้ำขุ่นและน้ำเสียลงในแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชน ประชาชนไม่สามารถใช้น้ำในการทำการเกษตรได้เหมืองแร่

หลายแห่งทำให้เกิดฝุ่นละอองรบกวนชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเหมืองแร่หลายแห่งช่วยให้การคมนาคมขนส่งของชุมชนดีขึ้น และประชาชนบางส่วนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการได้ทำงานในเหมืองแร่และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง (ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2542, หน้า 4) อำเภอแม่ลาน้อยเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีการประกอบกิจการโรงโม่หินอุตสาหกรรมเพื่อการก่อสร้างซึ่งแต่เดิมเคยเป็นเหมืองแร่ฟลูออไรด์มาก่อนต่อมาแร่ราคาตก ผู้ประกอบการจึงหันมาประกอบกิจการโม่หินและได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงโม่หินอุตสาหกรรมเพื่อการก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 มาจนถึงปัจจุบัน จัดเป็นโรงงานขนาดเล็กที่มีอัตรากำลังการผลิตน้อยกว่า 40,000 ตันต่อเดือน ซึ่งเป็นโรงโม่หินเพียงแห่งเดียวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตั้งอยู่ในหมู่ที่ 14 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย ซึ่งบริเวณที่ตั้งโรงโม่หินแห่งนี้เป็นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำแม่สุซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการเกษตรกรรมของชาวบ้านอีกทั้งโรงโม่หินยังอยู่ใกล้กับวนอุทยานถ้ำแม่ลาน้อย (ถ้ำแก้วโกมล) ภายในถ้ำประกอบด้วยแร่แคลไซต์หลากหลายชนิด จึงทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของอำเภอ

ภาวะมลพิษที่เกิดจากการทำเหมือง แม้ว่าจะเกิดขึ้นแต่ก็สามารถควบคุมได้อยู่ในระดับหรือปริมาณที่ยอมรับได้ แต่ผลกระทบต่อสภาพพื้นที่ทำเหมืองเป็นผลกระทบที่ยากต่อการแก้ไขเนื่องจากสภาพพื้นดินที่ขุด เจาะ แปรสภาพที่เสื่อมโทรม การเคลื่อนย้ายหน้าดิน การขุดหิน และทราย การเปิดหน้าเหมือง การระเบิดภูเขา เหล่านี้ก่อให้เกิดสภาพความเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและมีผลต่อการใช้ประโยชน์หน้าดินหลังเสร็จสิ้นการทำเหมืองแล้ว ซึ่งการปรับปรุงสภาพพื้นดินเสื่อมโทรมนี้ค่อนข้างยากเนื่องจากการเปิดหน้าขุดดินออกเป็นขนาดที่กว้างและลึกมาก (ศูนย์คุณภาพและความปลอดภัยจำกัด, 2537, หน้า 3 - 2) การทำโรงโม่หินนอกจากจะก่อให้เกิดฝุ่นละอองฟุ้งกระจายในบรรยากาศแล้วนั้นในขั้นตอนต่างๆของกิจกรรมการโม่หินยังก่อให้เกิดแรงสั่นสะเทือน เสียงดังจากการระเบิด รวมถึงทรัพยากรป่าไม้บริเวณนั้นลดน้อยลง ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำบริเวณนั้นลดลงไปด้วย ส่งผลให้ประชาชนที่อาศัยบริเวณรอบๆได้รับความเดือดร้อนและรำคาญ เหตุรำคาญเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนไม่ว่าจะเป็นด้านกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ และทางกายนั้นโรคที่ตรวจพบว่าเกี่ยวข้องกับฝุ่นหิน ได้แก่ โรกระบบทางเดินหายใจส่วนบน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนพบผู้ป่วยด้วยโรกระบบหายใจ คิดเป็นอัตราป่วย 544.81, 502.17 คนต่อ1,000ประชากร ในปี 2541 และ 2542 ตามลำดับ (สถิติกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2541-2542) จากสถิติโรกระบบทางเดินหายใจส่วนบนในอำเภอแม่ลาน้อย พบผู้ป่วยจำนวน 1,320 , 2004, 2,627, 2,892, 3,002 และ 3,247 คน ในปี 2540 - 2545 ตามลำดับ (สถิติเวชระเบียนโรงพยาบาลแม่ลาน้อย, 2545) จะเห็นว่าอาการของผลกระทบเหล่านี้มีข้อมูลที่ชัดเจน และที่สำคัญอาการเหล่านี้เป็นเพียงอาการเฉียบพลันเท่านั้นแต่อาการเรื้อรังซึ่งอาจเกิดผลในอนาคต เช่น

โรคซิติโคสิส โรคที่เกิดกับถุงลมและเนื้อปอด ถ้าฝุ่นที่ฟุ้งอยู่ในบรรยากาศมีเปอร์เซ็นต์ซิลิกาสูงอาจทำให้เป็นโรคซิติโคสิสได้ ในพื้นที่อำเภอแม่ลาน้อยพบผู้ป่วยโรคซิติโคสิส จำนวน 3 ราย (สถิติโรงพยาบาลแม่ลาน้อย, 2540-2542) แต่ข้อมูลดังกล่าวยังไม่มีการศึกษา และบันทึกข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบและชัดเจน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงมาก เพราะโรคเรื้อรังเหล่านี้อาจมีเพิ่มมากขึ้นถ้าได้รับสัมผัสมลพิษที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากโรคซิติโคสิสเป็นโรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ดังนั้นการป้องกันไม่ให้คนงานและประชาชนทั่วไปได้รับฝุ่นหินหรือได้รับในปริมาณที่น้อยที่สุดก็จะทำให้เกิดความปลอดภัยมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี (วรรณวิมล แห่งประสิทธิ์และคณะ, 2539, หน้า 21) โดยทั่วไปแล้ว ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบต่อสุขภาพทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณยังขาดการจัดการที่เป็นระบบและขาดการเชื่อมโยงถึงผลกระทบต่อสุขภาพที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันโอกาสการได้รับสัมผัสสารพิษจากมลพิษทางอากาศ ซึ่งล้วนมีผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจเพิ่มมากขึ้น โดยการได้รับสัมผัสจะแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ (เดชรัต สุขกำเนิด, 2544, หน้า 67 - 69) ปัญหาดังกล่าวควรได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

ตามสิทธิแห่งรัฐธรรมนูญที่ให้ประชาชนมีสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารและส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการที่มีผลต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม และงานทางด้านสาธารณสุขในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จึงมีการเพิ่มบทบาทงานอนามัยสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการดูแลสุขภาพประชาชนมากขึ้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้กำหนดยุทธศาสตร์ 5 ปี (2545-2549) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนโดยการสนับสนุนให้ท้องถิ่นและชุมชนมีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนรวมทั้งการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพของประชาชนจากการประกอบกิจการโรงโม่หินจึงมีความจำเป็นและเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ดังกล่าว ผู้ศึกษาในฐานะที่ทำงานด้านสาธารณสุข จึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพของประชาชน เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้เป็นข้อมูลพื้นฐานให้แก่ผู้เกี่ยวข้องในการประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายหรือแนวทางควบคุมป้องกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อประเมินผลกระทบด้านสุขภาพทั้ง 4 มิติ ของประชาชนจากการประกอบกิจการ โรงโม่หินในตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพของประชาชนในเขตรับผิดชอบ โรงพยาบาลแม่ลาน้อย จำนวน 7 หมู่ ได้แก่ หมู่ 1, 2, 5, 8, 9, 10 และ 14 ตำบลแม่ลาน้อย จากการประกอบกิจการ โรงโม่หินที่ตั้งในหมู่ที่ 14 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยศึกษาทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ในการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการจัดทำเวทีแสดงความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาคประชาชนและเวทีข้าราชการและผู้นำท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 194 คน ในการศึกษาเชิงปริมาณนั้นโดยการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 285 คน

ระยะเวลาดำเนินการศึกษา

ใช้เวลาในการดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม 2545 ถึง กรกฎาคม 2546

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จากการศึกษา

นำผลการศึกษาไปเป็นแนวทางในการวางแผนแก้ไขปัญหาสุขภาพ เพื่อลดผลกระทบจากการประกอบการ โรงโม่หินที่มีต่อประชาชน

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

ผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสุขภาพของมนุษย์จากการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกันทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งในที่นี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากการทำโรงโม่หิน

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม โดยมีการประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุ คาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วกับประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จากการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจอันจะเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริมและการคุ้มครองสุขภาพสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม

สุขภาพ หมายถึง สุขภาวะ หรือภาวะที่มีความพร้อมสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย ด้านจิต ด้านสังคม และด้านจิตวิญญาณ ไม่ใช่เพียงไม่เจ็บป่วยหรือไม่มีโรคเท่านั้น หากยังคงครอบคลุม

การดำเนินชีวิตที่ยืนยาว และมีความสุขของทุกคน โดยที่สุขภาวะทั้ง 4 มิติจะต้องเกิดขึ้นจากการจัดการทางสุขภาพในระดับต่างๆ ชุมชน และสุขภาพของสาธารณะ

สุขภาวะในมิติด้านกาย หมายถึง ร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง คล่องแคล่ว มีกำลัง ไม่เป็นโรค ไม่พิการ มีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็นพอเพียง และมีสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพ ในที่นี้ ผู้ศึกษาจะนำเอาข้อมูลที่ได้จากข้อมูลทุติยภูมิของผู้ป่วยในเขตรับผิดชอบโรงพยาบาลแม่ลาน้อยและข้อมูลจากการทำเวทีแสดงความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาประกอบการประเมินผลกระทบสุขภาพด้านกาย

สุขภาวะในมิติด้านจิต หมายถึง การมีจิตใจที่มีความสุข ไม่เครียด ไม่วิตกกังวล ไม่หงุดหงิด จากเหตุรำคาญที่เกิดจากโรงโม่หิน มีความมั่นคงปลอดภัยทางด้านจิตใจ

สุขภาวะในมิติด้านสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม มีความเสมอภาค คนในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน ไม่มีความขัดแย้งกันในชุมชน ไม่เป็นแหล่งมั่วสุมอบายมุข คนในชุมชนไม่เดือดร้อนจากเหตุรำคาญจากโรงโม่หิน และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี

สุขภาวะในมิติด้านจิตวิญญาณ หมายถึง สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ โดยเน้นไปทางสุขภาพทางปัญญา อันหมายถึง ความฉลาด ความรู้ ที่นำไปสู่ชีวิตที่สมคูล การเรียนรู้ การรู้เท่าทันความเหมาะสมคุ้มค่า มีความรู้สึกลำบากตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความรักและห่วงหาในทรัพยากรธรรมชาติ มีประสบการณ์ในความรัก ความเจ็บปวด ความเศร้า มีความรักในสันติภาพ

โรงโม่หิน หมายถึง โรงโม่หินอุตสาหกรรมเพื่อการก่อสร้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน